

Tu B'Av – What's It All About?

Rabbi Michael Taubes

1. תלמוד בבלי מסכת תענית דף כו עמוד א - עמוד ב

משנה/... - ...

... אמר רבן שמעון בן גמליאל: לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכפורים, שבהן בנות ירושלים יוצאות בכלי לבן שאולין, שלא לבייש את מי שאין לו, כל הכלים טעונין טבילה. ובנות ירושלים יוצאות וחולות בכרמים, ומה היו אומרות: בחור! שא נא עיניך וראה מה אתה בורר לך, אל תתן עיניך בנוי, תן עיניך במשפחה, שקר החן והבל היפי אשה יראת ה' היא תתהלל, ואומר: תנו לה מפרי ידיה ויהללוה בשערים מעשיה...

2. רש"י מסכת תענית דף כו עמוד ב

שאולין - שכולן שואלות זו מזו, אפילו עשירות, כדי שלא לבייש כו'. טעונין טבילה - קודם שילבשום, לפי שאין כל אחת בקיאה בחברתה, שמא נדה היתה.

3. תלמוד בבלי מסכת תענית דף ל עמוד ב - לא עמוד א

אמר רבן שמעון בן גמליאל: לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכפורים. בשלמא יום הכפורים - משום דאית ביה סליחה ומחילה, יום שניתנו בו לוחות האחרונות. אלא חמשה עשר באב מאי היא? - אמר רב יהודה אמר שמואל: יום שהותרו שבטים לבוא זה בזה. מאי דרוש זה הדבר אשר צוה ה' לבנות צלפחד וגו' - דבר זה לא יהא נוהג אלא בדור זה. אמר רב יוסף אמר רב נחמן: יום שהותר שבט בנימין לבוא בקהל, שנאמר ואיש ישראל נשבע במצפה לאמר איש ממנו לא יתן בתו לבנימין לאשה. מאי דרוש? אמר רב: ממנו, ולא מבנינו. (אמר) רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: יום שכלו בו מתי מדבר. דאמר מר: עד שלא כלו מתי מדבר לא היה דבור עם משה, שנאמר ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות וידבר ה' אלי, אלי היה הדבור. עולא אמר: יום שביטל הושע בן אלה פרוסדיות שהושיב ירבעם בן נבט על הדרכים, שלא יעלו ישראל לרגל, ואמר:

לאיזה שירצו יעלו. רב מתנה אמר: יום שנתנו הרוגי ביתר לקבורה. ואמר רב מתנה: אותו יום שנתנו הרוגי ביתר לקבורה תקנו ביבנה הטוב והמטיב, הטוב - שלא הסריחו, והמטיב - שנתנו לקבורה. רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו: יום שפסקו מלכרות עצים למערכה. (תניא) +מסורת הש"ס: דתניא+, רבי אליעזר הגדול אומר: מחמשה עשר באב ואילך תשש כוחה של חמה, ולא היו כורתין עצים למערכה, לפי שאינן יבשין. אמר רב מנשיא: וקרו ליה יום תבר מגל.

4. רש"י מסכת תענית דף ל עמוד ב

שניתנו בו לוחות אחרונות - שבשבעה עשר בתמוז ירד משה מן ההר תחלה ושיבר את הלוחות, ובשמונה עשר טחן את העגל, ודן את הפושעים, ועלה למרום, נשתהה שם שמונים יום, ארבעים יום עמד בתפלה, דכתיב (דברים ט) ואתנפל לפני ה' ארבעים יום וארבעים לילה, וארבעים יום עמד כבראשונה, חשוב משבעה עשר בתמוז עד יום הכפורים - והווי להו שמונים יום: שנים עשרה שנשתיירו מתמוז דהוא חסר, ושלשים דאב, ותשעה ועשרים דאלול - הרי אחד ושבעים, ותשעה דתשרי - הרי שמונים יום, וליל צום השלים כנגד לילו של שבעה עשר תמוז דלא הוה בחושבניה, דהא נפק ליה כבר בשעה שעלה - השתא הוי להו שמונים שלמין, לילה ויום, ובוקר יום כפור ירד, שהוא עשרה בתשרי, ואותו היום נקבע ליום כפור - להודיע שמחל וניחם על הרעה אשר דבר לעשות לעמו, ועל כן נקבע צום כפור בעשרה בתשרי, כך שמעתי. שהותרו שבטים לבא זה בזה - דרחמנא אמר וכל בת יורשת נחלה וגו' (במדבר לו) וכתב (שם) ולא תסוב נחלה ממטה למטה אחר כי איש בנחלתו ידבקו בני ישראל ועמדו והתירו דבר זה בחמשה עשר באב.

זה הדבר אשר צוה ה' לבנות צלפחד וגו' - זה מיעוט הוא, כלומר, לא יהיה דבר זה נוהג אלא בדור זה, בדור של בנות צלפחד.

לבא בקהל - לישא נשים, לפי שנשבעו ישראל מלהינשא להם, כדכתיב בשופטים (כא).

ממנו - מיעוט הוא, דכתיב איש ממנו לא יתן בתו לבנימין - לא גזרו אלא מהם (ממנו), אבל מבניהם לא גזרו.

שכלו מתי מדבר - דתניא: כל ארבעים שנה שהיו במדבר בכל ערב תשעה באב היה הכרוז יוצא ואומר: צאו לחפור, והיה כל אחד ואחד יוצא וחופר לו קבר, וישן בו, שמא ימות קודם שיחפור, ולמחר הכרוז יוצא וקורא: יבדלו חיים מן המתים, וכל שהיה בו נפש חיים - היה עומד ויוצא, וכל שנה היו עושין כן, ובשנת ארבעים שנה עשו, ולמחר עמדו כולן חיים, וכיון שראו כך תמהו ואמרו: שמא טעינו בחשבון החדש חזרו ושכבו בקבריהן בלילות עד ליל חמשה עשר, וכיון שראו שנתמלאה הלבנה בחמשה עשר, ולא מת אחד מהם - ידעו שחשבון חדש מכוון, וכבר ארבעים שנה של גזרה נשלמו, קבעו אותו הדור לאותו היום יום טוב.

דאמר מר כו' - לפיכך יום טוב הוא.

לא היה הדבור עם משה - ביחוד וחובה, דכתיב וידבר ה' אלי לאמר - אלי נתייחד הדיבור, ואף על גב דמקמי הכי כתיבי קראי בהו וידבר, איכא דאמרי: לא היה פה אל פה, אלא בחזיון לילה, גמגום.

5. רש"י מסכת תענית דף לא עמוד א

לאיזה שירצה יעלו - הושע בן אלה רשע היה, דכתיב (מלכים ב', יז) ויעש הרע בעיני ה' רק לא כמלכי ישראל, והיינו דקאמר רק - שבטל את הפרוסדאות, ואמר: לאיזה שירצו יעלו. הרוגי ביתר - בפרק הניזקין (גיטין נו, א). מלכרות - לפי שהן לחין, ומאותו הזמן אין כח בחמה לייבשן, וחיישינן מפני התולעת, לפי שעץ שיש בו תולעת פסול למערכה, כדאמרינן (מדות פרק ב' משנה ה'). יום תבר מגל - שבירת הגרון, שפסק החוטב מלחטוב עצים.

6. במדבר פרשת פינחס פרק כז

- (א) ונתקרבנה בנות צלפחד בן חפר בן גלעד בן מכיר בן מנשה למשפחת מנשה בן יוסף ואלה שמות בנותיהן נעה וזלפה ומלכה ותרצה:
(ב) ונתעמדנה לפני משה ולפני אלעזר הכהן ולפני הנשיאים וכל העדה פתח אהל מועד לאמר:
(ג) למה יגרע שם אבינו מתוך משפחתו כי אין לו בן תנה לנו אשה בתוך אחי אבינו:
(ד) ויאמר יקנך אל משה לאמר:
(ה) בנות צלפחד דברתן נתן תתן להם אשה בתוך אחי אביהם ונתעברת את נחלת אביהן לך:
(ו) ואל בני ישראל תדבר לאמר איש כי ימות ובן אין לו ונתעברת את נחלתו לבתו:

7. במדבר פרשת מסעי פרק לו

- (א) זה הדבר אשר צנה יקנך לבנות צלפחד לאמר לטוב בעיניהם תהינה לנשים אף למשפחת מטה אביהם תהינה לנשים:
(ב) ולא תסב נחלה לבני ישראל ממטה אל מטה כי איש בנחלת מטה אביתו ידבקו בני ישראל:
(ג) וכל בת ירשת נחלה ממשות בני ישראל לאחד ממשפחת מטה אביה תהיה לאשה למען יירשו בני ישראל איש נחלת אביתו:
(ד) ולא תסב נחלה ממטה למטה אחר כי איש בנחלתו ידבקו משות בני ישראל:

8. רמב"ן במדבר פרשת מסעי פרק לו

(ז) ולא תסב נחלה לבני ישראל ממטה אל מטה - לא חשש הכתוב אלא לתקן העת ההיא, כי אם היו בישראל נשים נשואות לשבט אחר, והן יורשות נחלה היום, או שתירשנה מיום זה ואילך שימות אביהן או אחיהן בלא בנים, על כרחנו תסוב נחלתן ממטה אל מטה, ומי יוכל לתקן בזמן את אשר עותו. כי לא רצתה התורה לצוות שלא יירשו אותן הבן והבעל, שלא ראתה לעקור משפט הירושה. וכן לא יחוש הכתוב למקרים העתידיים לבא, כי הבנות שאינן יורשות נחלה יכולות להנשא לכל השבטים, ואפשר שתהינה יורשות נחלה בזמן הבא כי ימותו אחיהן בחיי האב ותעבור נחלת אביהן או קרוביהן להן:
ועל דעת רבותינו (בבא בתרא קכ א) שדרשו דבר זה לא יהא נוהג אלא בדור זה בלבד, יתכן שלא היו בכל הדור ההוא הבא בארץ בנות יורשות נחלה זולתי בנות צלפחד, כי על כן לא דברו. וצוה הכתוב, שאם ימות אדם מן היום ההוא עד שתחלק הארץ לשבטיהם ותהיה בתו יורשת אותו, לא תנשא לשבט אחר שלא יבא האיש ההוא בעת חלוק הארץ לקחת לו נחלה בתוך מטה אחר, כי הקפדה להם תהיה יותר גדולה בעת החלוק שלא יתערבו השבטים זה עם זה בנחלה, כי אחרי כן כבר נודעה נחלתן ולא יקפידו כל כך, ובעבור שלא נודע זמן החלוק הזהיר בכל הדור. והשם אשר בידו נפש כל חי אין לו לחוש מכאן ואילך:
ונכון הוא על דרך הפשט, שאין "ולא תסוב נחלה" טעם, כדי שלא תסוב הנחלה, אבל הן שתי מצוות צוה בירשות נחלה, שלא תנשאה רק למטה אביהן, וצוה בנשואות כבר ואשר תבא אליהן נחלה אחרי היותן לאיש שלא תסוב הנחלה ממטה למטה אחר, אבל יירשו אותן אחיהן וקרוביהן לא בניהן ולא בעליהן. והזהיר מתחלה בבנות צלפחד, ואחרי כן בכל בת יורשת נחלה. ואמר בכל ישראל שלא תסוב נחלה ממטה אל מטה, שאף הנשואות, או המוזהרות אם יעברו על המצוה, יירשו אותן אנשי המטה, שיהיו דבוקים וקשורים בנחלת מטה אבותם לא תפרד נחלתם מהם והם לא יפרדו מנחלת אבותם. ולא נהג כל זה רק בדור הנוחל את הארץ בעת החלוקה. והנה נתן להם עצה בפניות אשר שאלו, ותקן גם בנשואות:

9. רשב"ם מסכת בבא בתרא דף קכא עמוד א

לכא זה בזה - שהותרו הסבת נחלה שפסק אותו דור של באי הארץ שנאסר להם הסבת נחלה והשתא מיהא אם נשתיירו עדיין בני אדם שהיו באותו הדור אכתי באיסורייהו קיימי אבל שאר בני אדם שלא היו באותו הדור מותרין ויש מפרשים יום שהותרו שבטים שהרי בט"ו באב כלו מתי מדבר כדלקמן וטעות הוא בידם שהרי לא לדור המדבר נאמר אלא לבאי הארץ בערבות מואב בסוף המ' שנה.

10. תוספות רי"ד מסכת בבא בתרא דף קכא עמוד א

(יז) מאי דרוש זה הדבר פ' לא שהם דרשו. מה שלא קיבלו משה אלא משה קיבלו כך ולא רצו לפרסם את הדבר לרבים שלא יפקפקו בציווי עד שיתיישבו בנחלותיהן ואחר שנתיישבו בנחלותיהן ופרסמו הדבר ברבים שזה הציווי לא היה אלא לאותו הדור בלבד עשו אותו יו"ט:

11. גבורת ארי מסכת תענית דף ל עמוד ב

יום שהותרו השבטים לבא זה בזה. - ... אבל הדבר היותר נראה שביום חמשה עשר באב נתחדש להם דרוש זה דדרוש שלא ינהוג דין זה אלא בדור הזה...

12. ביאור על ספר המצוות לרס"ג (הרב פערלא) לאוין ל"ת רנה

... עוד יש לי לדון בזה עפ"מ שיתבאר לפנינו לקמן (במספר הפרשיות פרשה כ"ז) דלדעת הגאונים ז"ל וכן מתבאר משאר ראשונים ז"ל לאו דלא תסוב נחלה ממטה למטה הוא לאו הנוהג לדורות. ומאי דדרשינן (סוף תענית ובפרק יש נוחלין קכ"א ע"א) מדכתיב זה הדבר דאין דבר זה נוהג אלא לדור זה של באי הארץ עיי"ש. לא קאי אלא על איסור נשואי בת יורשת נחלה להנשא לאיש משבט אחר. דלא ברירא מילתא שתבא לידי הסבת נחלה. אבל עיקר איסור הסבת נחלה נוהג לדורות כמו שיתבאר שם בס"ד...

13. תוספות מסכת תענית דף ל עמוד ב

יום שהותרו השבטים לבא זה בזה - פירוש דהיינו י"ט.

14. מהרש"א חידושי אגדות מסכת בבא בתרא דף קכא עמוד א

יום שהותרו השבטים לבא כו'. יש לדקדק מה שמחה היה להן כשהותר להם הסבת נחלה אם הוא טוב לזה השבט שתוסיף לו נחלה הוא רע לשני שתגרע נחלתו כמו שטענו בני יוסף ואם יהיה היובל וגו' ונוספה נחלתן וגו' ומנחלת מטה אבותינו יגרע וי"ל דלהאי טעמא ניחא דקאמר שבהן בנות ישראל יוצאת כו' דלכנות ישראל ודאי הוא דהיה להן שמחה כשהותר שהנקבות יגרעו מהזכרים ע"י שלא תסוב נחלה שהאיש שיש לו נחלה היה רשאי לישא אשה משבט אחר והאשה לא היה לה רשות אם היה לה נחלה לישא איש משבט אחר עד שהותרו...

15. מהר"ץ חיות מסכת תענית דף ל עמוד ב

תוס' ד"ה יום שהותרו השבטים דהיינו יו"ט. נ"ב כבר רבו עד"ז פירושים שונים ועי' אליהו רבה סי' תק"פ שהביא פ"י שונים בשם רצוף אהבה ובאמת גם רש"י כ' כאן ד"ה אמר מר לפיכך יו"ט הוא וכתב אליהו רבה דהנה ראינו דיו"ט ו"ט באב יש להם מעלה על שאר ימים טובים והיינו דעיי"ז שהוא יום סליחה דומה לשאר יו"ט ועיי"ז שנתנו בו לוחות האחרונות יש לו עדיפות על שארי יו"ט וא"כ בט"ו באב ג"כ צריכין לחפש שני טעמים אחד על עיקר השמחה בו והשנית לעדיפות על שאר יו"ט וקאמר יום שהותרו השבטים לבא זה בזה היינו יו"ט עיי"ז דומה לשאר יו"ט ועיי"ז שהותר שבט בנימין יש עדיפות על שאר יו"ט ומפ"ז יצדק ג"כ לשון אמר ר"י אמר ר"נ יום שהותר שבט בנימין משום דמישך שייך לתי' הראשון דאם כפשוטו דר"י אר"נ הוא תירוץ בפ"ע וא"כ היה לו לומר ר"נ אמר:

16. אליה רבה סימן תקפ

(י) לפי שבו הותרה וכו'. - ... בסוף תענית... פירשו תוס' [ד"ה יום] דהיינו יום טוב. והוא תמוה. וברצוף אהבה [בח' תענית שם] כתב הרבה פירושים, ואחד מינייהו כלומר לא תטעה דעשו יו"ט לאסור בהספד ותענית, אלא מה שהותרו השבטים היינו היום טוב עצמו יומא טבא לישראל ע"כ. וק"מ מה שכתב מג"א בס' תקע"ג [ריש הסימן] דחתן אין מתענה בט"ו באב כיון שמוזכר בש"ס, וכן בלבוש סיים עשאוה כיו"ט לענין נפילת אפים ותענית. ואני שמעתי דמ"ש תוס' דהיינו יום טו"ב ר"ת ט"ו בא"ב, ור"ל בט"ו באב היה היום שהותרו. גם נ"ל דמקשים המפרשים הא ברייתא היא דכלו מתי מדבר, ולמה נתנו אמוראים טעמים אחרים. ונ"ל לתרץ דכיון דנתן ביו"ט כ' טעמים, יום סליחה ולוחות, אלמא דס"ל משום טעם אחד לא הוי אלא יו"ט כפשוטו, אבל כשיש עוד טעם שייך בו לומר לא היה יו"ט כיו"כ. וא"כ הוא הדין בט"ו באב צריך לומר טעם אחר שהוא יו"ט כפשוטו כדי שנאמר מטעם דברייתא לא היו ימים טובים כט"ו באב. וזה קשה לתוס', ומתרץ דהיינו יו"ט, ור"ל כפשוטו, אבל לטעם דברייתא צריכין שאין יו"ט דוגמתו, כנ"ל:

17. רשב"ם מסכת בבא בתרא דף קכא עמוד א

יום שהותר שבט בנימן - כל הנך אמוראי לא פליגי אלא מר גמיר האי מרביה ומר גמיר האי מרביה.

18. שופטים פרק כא

(א) וְאִישׁ יִשְׂרָאֵל נִשְׁבַּע בַּמַּצֵּפָה לֵאמֹר אִישׁ מִמֶּנּוּ לֹא יָתֵן בְּתוֹ לְבַנְיָמִן לְאִשָּׁה:

(טו) וְהָעַם נָתַם לְבַנְיָמִן כִּי עָשָׂה יְקִיָּהוּ בְּשָׂבָטֵי יִשְׂרָאֵל:

(טז) וַיֹּאמְרוּ זִקְנֵי הָעֵדָה מֶה נַעֲשֶׂה לְנֹתְרִים לְנָשִׁים כִּי נִשְׁמְדָה מִבְּנֵימִן אִשָּׁה:

(יז) וַיֹּאמְרוּ יִרְשֶׁת פְּלִיטָה לְבַנְיָמִן וְלֹא יִמְחָה שְׂבָט מִיִּשְׂרָאֵל:

(יח) וַאֲנַחְנוּ לֹא נוּכַל לָמֵת לָהֶם נָשִׁים מִבְּנֹתֵינוּ כִּי נִשְׁבָּעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אָרוּר נָתַן אִשָּׁה לְבַנְיָמִן:

(יט) וַיֹּאמְרוּ הִנֵּה חָג יְקִיָּהוּ בְּשָׁלוֹ מִיָּמִים אֲשֶׁר מִצְּפוֹנָה לְבֵית אֵל מִן־רְחֹק הַשָּׁמַיִם לְמַסְלָה הָעֹלָה מִבֵּית אֵל שְׁכֵמָה וּמִגִּבְעַת לְלִבְוֹנָה:

(כ) ויצו ויצו את בני בנימן לאמר לכו ונארכתם בכרמים:

(כא) וראיתם והנה אם יצאו בנות שילו לחול במחלות ויצאתם מן הכרמים ונטפתם לכם איש אשתו מבנות שילו ונהלתם ארץ בנימן:

(כב) והנה כי יבאו אבותם או אחיהם לרוב לריב אלינו ונאמרנו אליהם חנונו אותם כי לא לקחנו איש אשתו במלקמה כי לא אדם נמדם להם כעת תאשמו:

(כג) ונעשו כן בני בנימן וישאו נשים למספרם מן המחלות אשר גזלו וילכו וישבו אל נחלתם ויבנו את הערים וישבו בהם:

19. בראשית פרשת ויחי פרק מט

(כז) בנימן זאב יטרף בבקר יאכל עד ולערב יחלק שקל:

20. רש"י בראשית פרשת ויחי פרק מט

(כז) בנימן זאב יטרף - זאב הוא אשר יטרף, נבא על שיהיו עתידין להיות חטפנין (שופטים כא כא) וחטפתם לכם איש אשתו, בפלגש בגבעה...

21. מדרש נחומא (ורשא) פרשת ויחי

(יד) [מט, כז] בנימן זאב יטרף זש"ה כי לא יעשה ה' אלהים דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים (עמוס ג), בראשונה היה הסוד ליראיו שנאמר סוד ה' ליראיו (תהלים כה) חזר ונתנו לישירים שנאמר ואת ישירים סודו (משלי ג) חזר ונתנו לנביאים שנאמר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים כל מה שהיו הצדיקים עושין ברוח הקדש עושין, ... כנגד שבט בנימן שנמשל כזאב שנאמר בנימן זאב יטרף, מה זאב חוטף כן שבטו של בנימן חוטף שכן הוא אומר וראיתם והנה אם יצאו בנות שילו לחול במחלות ויצאתם מן הכרמים וחטפתם (שופטים כא) הרי כשם שהזאב חוטף כך בנימן...

22. שמואל א פרק כ

(ל) ויסר אף שאול ביהונתן ויאמר לו בן נענות המרדוה הלוזא נדעתי פי בחר אתה לכן ישי לבשתה ולבשות ערות אמה:

23. רש"י שמואל א פרק כ

(ל) המרדות - ... דבר אחר כשחטפו בני בנימן מבנות שילה שיצאו לחול בכרמים היה שאול ביישן ולא רצה לחטוף עד שבאתה היא עצמה והעזזה פניה ורדפ' אחריו:

24. תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת תענית פרק ד

הלכה ז

ורבנן אמרי שבו הותר שבטו של בנימן לבוא בקהל דכתיב [שופטים כא יח] ארור נתן אשה לבנימן מקרא קראו וקירבוהו מקרא קראו וריחקהו. מקרא קראו וקירבוהו [בראשית מח ה] אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי מקרא קראו וריחקהו [שם לה יא] גוי וקהל גוים יהיה ממך ומלכים מחלצוך יצאו ואדיין לא נולד בנימן.

25. בראשית פרשת ויחי פרק מח

(ה) ועתה שני בני הנולדים לה בארץ מצרים עד בא אליה מצריםה לי הם אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי:

26. בראשית פרשת וישלח פרק לה

(יא) ויאמר לו אלהים אני אל שדי פרה ורבה גוי וקהל גוים והנה ממך ומלכים מחלצוך יצאו:

27. רש"י בראשית פרשת וישלח פרק לה

(יא) גוי - בנימן:

גוים - מנשה ואפרים שעתידיים לצאת מיוסף, והם במנין השבטים:

28. קרבן העדה מסכת תענית פרק ד

הלכה ז

וה"ג מקרא קראו וריחקהו אפרים ומנשה וגו' ומקרא קראו וקירבוהו גוי וקהל גוים וכו'. וה"פ שמתחלה ריחקהו שסברו לכך אמר יעקב שאפרים ומנשה יהיו כשני שבטים שידע שיבוא זמן שימחה אחת מהשבטים ויהיו אפרים ומנשה במקומו ואח"כ קירבוהו שידעו שאף שלא ימחה שבט יהיה לו עוד ג' שבטים הרי שהבטיחו הקב"ה על ג' שבטים ל"א ידעו שצריך שיהיו י"ב שבטים בעולם אך סברו שבזולת בנימן אפשר שימלאו אפרים ומנשה המספר אך מגוי וקהל גוים דרשו שבדאי שבט בנימן לא יגרע בשביל זה שהרי בהבטחה ההיא הבטיח על בנימן. י"מ והראשון נ"ל:

29. פני משה מסכת תענית פרק ד

הלכה ט

מקרא קראו וכו'. טעות דמוכח בהעתקה יש כאן וכצ"ל מקרא קראו ורחקוהו אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי ומקרא קראו וקרבוהו גוי וקהל גוים יהיה ממך וגו' ועדיין לא נולד בנימין וכן הוא בב"ר פ' פ"ב כלומר שבתחלה דרשו כל המקרא גוי וקהל גוים על אפרים ומנשה לפי שאמר יעקב ליוסף אל שדי וגו' ועתה שני בניך וגו' אפרים ומנשה כראובן ושמעון וגו' והיו סבורין שכך אמר לו מה שאמר לי אל שדי גוי וקהל גוים ולומר שגוי אחד ממך עתיד להחלק לקהל גוים זה יהיה לך ועתה שני בניך וגו' אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי והם יחשבו לשני שבטים בין לנחלה ובין לשהן יקראו קהל כל אחד ואחד לשבט בפ"ע ולכל דבר והשתא י"ב שבטים איכא מלבד בנימין ורחקוהו ולבסוף קראו המקרא ודקדקו בו והבינו דהא דכתיב גוי וקהל גוים לא קאי הכל על אפרים ומנשה בלבד אלא דגוי קאי על בנימין וקהל גוים על אפרים ומנשה שהרי עדיין לא נולד בנימין כשאמר לו הקב"ה זה ואם כן ע"כ בנימין הוא ממנין השבטים וקרבוהו ומה שנאמר אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי היינו לענין נחלה בלבד אבל לא לענין שכל אחד ואחד יקראו קהל בפ"ע לכל דבר:

30. חידושי הרמב"ן מסכת בבא בתרא דף קכא עמוד א

יום שהותר שבט בנימין לבא בקהל מאי דרוש ממנו ולא מבנינו. אני תמה כיון שאין משמעות אלא מהם, כל אחד ואחד בעצמו נדר ובנו מותר, ומאי יום שהותר לבא בקהל, היום [ה]ראשון שנולדה בת לבנים הותר לאותה הבת ועדיין אסור בכולן, ומשמע דלשון בני אדם בנדרים כולו כהדידי מתנו ועד שכלו אותו דור נאסרו לבא בהן, ויום שכלו הותרו בכולן ועשאוהו יום טוב.

31. חידושי הרמב"ן מסכת בבא בתרא דף קכא עמוד א

מאי דרוש ממנו ולא מבנינו. - ... אבל ליכא למימר כי היום שמצאו ההיתר בלשונם קרי יום שהותרו ולכך היה יום מסוים וכל אחת ואחת הותרה בזמנה, דהא ליתא חדא דלישנא דיום שהותר שבט בנימין לבא בקהל לא משמע הכי, ועוד דאינהו על דעת זה נשבעו ומיד ידעו, אלא שהתלמוד שואל מהיכן יצא להם היתר זה, וכההיא דאמרינן לעיל גבי זה הדבר ואין ספק כי ממרע"ה קבלו כן, מפי רבינו נר"ו.

32. קרן אורה מסכת תענית דף ל עמוד ב

שם גמרא, אמר רשב"ג לא היו ימים טובים לישראל כט"ו באב וכיום הכפורים כו'. - ... והן הדברים אלו דקאמר הש"ס שנעשו בו, יום שהותרו שבטים לבא זה בזה, כי המעלה היותר גדולה לקיום ישראל בארץ הקודש הוא בהיות ישראל כולם באחדות אחד, כמו שנאמר (דהי"א יז, כא) ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ, על כן נעשה בו טובה והותרו שבטים לבא זה בזה, ושבט בנימין הותר לבא בקהל, וזה סגולה גדולה להשראת שכינתו יתברך בתוכינו בהיות י"ב שבטי יה באחדות, שמבואר בזה הקדוש (ח"ב רכ"ט ע"ב) על י"ב האבנים אשר שם יעקב אבינו מראשותיו וכאשר נתאחדו כולם אז אמר אין זה כי אם בית אלהים כו'...

33. במדבר פרשת שלח פרק יד

- (כח) אָמַר אֱלֹהִים חַי אֱנִי נֹאֵם יִקְנָק אִם לֹא כְּאֲשֶׁר דִּבַּרְתֶּם בְּאָזְנֵי פִי אֶעֱשֶׂה לָכֶם:
(כט) בַּמִּדְבָּר הַזֶּה יִפְלוּ פְגָרֵיכֶם וְכָל פְּקֻדֵיכֶם לְכָל מִסְפָּרְכֶם מִבְּנֵי עֲשָׂרִים שָׁנָה וְמֵעַלָּה אֲשֶׁר הִלִּינֶתֶם עָלַי:
(ל) אִם אַתֶּם תִּבְאוּ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁאַתִּי אֶת יְדֵי לְשַׁכֵּן אֹתְכֶם בְּהָ אִם כָּלֵב בֶּן יִפְנֶה וַיְהוֹשֵׁעַ בֶּן נּוּן:
(לא) וְטַפְכֶם אֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם לְבֹז יִהְיֶה וְהִבִּיאֹתִי אֹתְכֶם וְיָדְעוּ אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר מֵאַסְתֶּם בָּהּ:
(לב) וּפְגָרֵיכֶם אַתֶּם יִפְלוּ בַּמִּדְבָּר הַזֶּה:
(לג) וּבְנֵיכֶם יִהְיוּ רְעִים בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה וְנִשְׂאוּ אֶת זְנוֹתֵיכֶם עַד תֵּם פְּגָרֵיכֶם בַּמִּדְבָּר:

34. דברים פרשת דברים פרק ב

- (יז) וְהִיָּמִים אֲשֶׁר הֶלְכְנוּ מִקְדֹשׁ בְּרַנֵּעַ עַד אֲשֶׁר עָבַרְנוּ אֶת נַחַל זַרְדִּי שְׁלִשִׁים וּשְׁמֹנֶה שָׁנָה עַד תֵּם כָּל הַדֹּר אֲנִשִׁי הַמְּלַחֲמָה מִקְרֵב הַמַּחְנֶה כְּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע יִקְנָק לָהֶם:
(טו) וְגַם יָד יִקְנָק הִיָּתָה בָּם לְהִמָּם מִקְרֵב הַמַּחְנֶה עַד תִּמָּם:
(זז) וַיְהִי כְּאֲשֶׁר תִּמּוּ כָּל אֲנִשִׁי הַמְּלַחֲמָה לְמוֹת מִקְרֵב הָעָם:
(יז) וַיִּדְבֹר יִקְנָק אֵלַי לֵאמֹר:

35. רש"י דברים פרשת דברים פרק ב

(זז - יז) ויהי כאשר תמו וגו'. וידבר ה' אלי וגו' - אבל משלוח המרגלים עד כאן לא נאמר בפרשה (זז), וידבר, אלא ויאמר, ללמדך, שכל ל"ח שנה שהיו ישראל נזופים לא נתיחד עמו הדבור בלשון חבה פנים אל פנים וישוב הדעת, ללמדך, שאין השכינה שורה על הנביאים אלא בשביל ישראל:

36. תוספות מסכת תענית דף ל עמוד ב

יום שבו כלו מתי מדבר - כדאמרי' (במדרש איכה) כל ט' באב היו עושין קבריהן ושוכבין בתוכן ולמחר הכרוז יוצא הבדלו החיים ואותה השנה שכלתה הגזרה קמו כולם והיו סבורים שמא טעו בחודש עד שראו הלבנה מלאה ואז ידעו שכלתה הגזרה ועשו יו"ט ופרשב"ם (בב"ב דף קכא.) כל המ' שנים לא היו מתים אלא בט' באב ובכל ט' באב היו מתים כ"א אלף ופרוטרוט ומפרש התם דאותו פרוטרוט עולה למ' שנים ט"ו אלף וי"מ שהיו מתים בכל יום אך רוב המתים היו לעולם בתשעה באב ובחמשה עשר באב פסקה הגזרה ולא מתו כלל ועשו י"ט.

37. רשב"ם מסכת בבא בתרא דף קכא עמוד א

שכלו בו מתי מדבר - במדרש איכה יום שבטל בו החפר דאמר ר' לוי כל ערב תשעה באב היה כרוז יוצא הכל יצאו לחפור חפרין וישנין בהן ובשחרית הכרוז יוצא יבדלו החיים מן המתים והיו בודקין אותן ונמצאו ט"ו אלף ופרוטרוט חסרין בכל שנה וכך עשו מ' שנה יום לשנה יום לשנה הרי מ' שנה בשנה אחרונה עשו כן בדקו עצמן ונמצאו שלמים אמרו שמא טעינו בחשבון וכן ב' בו וכן בי"א וכן בי"ב וכן בי"ג ובי"ד עד דאיתמלי סיהרא כיון דאיתמלי סיהרא אמרו ביטל הקב"ה אותה גזירה קשה מעלינו ועשו משתה ושמחה ויו"ט. דאמר מר כו' - ולכך עשו ימי משתה ושמחה על הדיבור שחזר למשה.

38. איכה רבה (וילנא) פתיחתות

לג - ... ר' אבין ור' יוחנן אמרי יום שביטל החפר מן מתי מדבר, א"ר לוי כל ערב תשעה באב היה משה מוציא כרוז בכל המחנה ואומר צאו לחפור והיו יוצאין וחופרין קברות וישנין בהן, לשחרית היה מוציא כרוז ואומר קומו והפרישו המתים מן החיים והיו עומדים ומוצאין עצמן חמשה עשר אלף בפרוטרוט חסרו שש מאות אלף, ובשנת הארבעים האחרון עשו כן ומצאו עצמן שלמים אמרו דומה שטעינו בחשבון וכן בעשור ובאחד עשר ובשנים עשר ושלושה עשר וארבע עשר, כיון דאיתמלא סיהרא אמרו דומה שהקב"ה ביטל אותה גזירה מעלינו וחזרו ועשאוהו יום טוב, וגרמו עונותיהם ונעשה אבל בעולם הזה בחורבן הבית פעמים...

39. תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת תענית פרק ד

הלכה ז

ר' אבון אומר שבו בטל החפר. וא"ר לוי בכל ערב ט"ב היה משה מוציא כרוז בכל המחנה ואומר צאו לחפר צאו לחפר והיו יוצאין וחופרין להן קברות וישנינים ובשחר היו עומדין ומוצאין עצמן חסירים ט"ו אלף ופרוטרוט ובשנ' האחרונ' עשו כן ועמדו ומצאו עצמן שלימים. אמרו דילמא דטעינן בחושבנה וכן ב' וב'א וב'ב וב'ג וב'ד וב'ט' כיון דאשלם זיהרא אמרו דומה שביטל הקב"ה אותה הגזירה קשה מעלינו ועמדו ועשו יו"ט:

40. קרבן העדה מסכת תענית פרק ד

הלכה ז

שבו בטל החפר. כדמפרש בסמוך:
בכל המחנה. ישראל במדבר:
ובשנה האחרונה עשו כן. בלא כרוז:
אמרו דלמא. טעו בחשבון:
כיון דאשלם זיהרא. כיון שנתמלא הירח:

41. פני משה מסכת תענית פרק ד

הלכה ט

שבו בטל החפר. לדור המדבר וכדמסיק ואזיל שבכל ערב ט"ב היה משה מצוה להוציא כרוז במחנה צאו לחפור קבר לפי שבכל ט' באב מתו אלו שנגזר עליהם וכל אחד ואחד לא מת עד שהוא בן ס' שנה:
חמשה עשר אלף ופרוטרוט. יותר כפי החשבון של ל"ח שנה שנגזר עליהם לפי שבשנה השנית נגזרה הגזירה ובין הכל נשתהו במדבר מ' שנה:
ובשנה האחרונה עשו כן וכו'. יציאו לחפור אע"פ שלא שמעו הכרוז יוצא לפי שכך היו מורגלים ועמדו כולם ומצאו עצמן שלמים ואמרו דילמא דטעינן בחושבנא של החודש ועשו כן בעשרה וכו' כיון שראו שנשלם אור הירח והוא ט"ו בחודש הבינו שבטלה הגזירה ועמדו ועשו אותו י"ט:

42. תוספות מסכת בבא בתרא דף קכא עמוד א

יום שכלו בו מתי מדבר - בשנה אחרונה נמי מתו וידעו שכבר כלתה גזרה כי כבר מתו כל בני כ' ולפי שהיו אבילים עד מקצת יום של ט"ו לא חזר הדיבור שאין השכינה שורה לא מתוך עצלות ולא מתוך עצבות... ומדרש איכה שהיה רבינו שמואל מביא ראייה קשיא טובא שאם לא מתו בשנה אחרונה למה נתעכב הדיבור שנה ויותר שלא חזר ועוד ט"ז אלף ופרוטרוט היה למות כל שנה ולפי מדרש איכה היו מתין חמשה עשר אלף

ופרוטרוט בכל שנה... ונראה לר"ת לפי מדרש איכה שלא מיהרו למות אלא בשנה אחרונה ביטל מהן הגזרה ונשארו מהן ט"ו אלף ופרוטרוט אותן שהיו ראויין למות בשנה אחרונה... ומה שהקשה ר"ת לפירוש הקונטרס למה נשתהה הדיבור שנה ויותר י"ל נמי שאין השכינה שורה לא מתוך עצבות והן היו עציבין לפי שהיו סבורין למות באותה שנה והיא דנקט נמי חמשה עשר אלפים ופרוטרוט לאו על כל שנה ושנה קאמר אלא רוב השנים ומיהו קשה על פירוש רבינו שמואל דלמה חפרו קברים בשנה אחרונה כיון שמאשתקד מתו כל אותן שהיו ראויין למות שכל אחד היה יודע בעצמו שלא היה מבן עשרים ועד ששים מפקודי משה ואהרן.

43. מהרש"א חידושי הלכות מסכת תענית דף ל עמוד ב

תוס' בד"ה יום שבו כלו כו' ולמחר הכרוז כו' ופרש"ב"ם כו' ובכל ט' באב היו מתים כ"א אלף ופרוטרוט כו' עכ"ל דברי הרשב"ם הם בפרק י"ג ע"ש אבל לא ידעתי לכוון דברי התוס' דהכא ע"פ פרש"ב"ם דהתם ולפי לשון האיכה רבתי שאמרו שם שהיו מוצאין עצמן ט"ו אלף ופרוטרוט חסרו מת"ר אלף והיה נראה להגיה כאן וכצ"ל ובכל ט' באב היו מתים מת"ר אלף בפרוטרוט ומפורש כו' ויהיה הפרוטרוט קאי את"ר אלף שהפרוטרוט ממנו בכל שנה מהמ' שנים ט"ו אלף כדמפרש לה התם בפרש"ב"ם והוא מדברי איכה רבתי שהפרוטרוט עולה בכל שנה מהמ' שנים ט"ו אלף וע"ש בזה דברי התוס' מיהו בכל פרש"ב"ם שלפנינו גרסינן הכי ט"ו אלף ופרוטרוט דמשמע שהפרוטרוט הוא הנשאר על ט"ו אלף שאינו מגיע לכל שנה אלף וכן נראה מדברי התוס' שם אבל דברי התוספות דהכא א"א לכוון רק כמ"ש וכלשון הרשב"ם ודו"ק:

44. שו"ת חוות יאיר שו"ת מהגאון ר"ד אופנהיים – ב

...בדיבור תוס' אשר נשאלתי מלומדים פה ק"ק נ"ש כשעסקו בסדר היום לבאר להם דיבור תוס' סוף מס' תענית דף ל' ע"ב וז"ל בד"ה יום שכלו בו מתי מדבר כדאמרינן כל תשעה באב היו עושין קבריהן ושוכבין בתוכו וכו'. ופי' רשב"ם כל ארבעים שנה לא היו מתים אלא בט' באב היו מתים כ"א אלף ופרוטרוט. ומפרש דאותו פרוטרוט עולה לארבעים שנה ט"ו אלף וכו' עכ"ל התוס'. ובדיבור תוס' זה נתחבטו בו כל המפרשים וידי כולן ממשמשין בו והגאון מהרש"א בחידושי הלכות כתב וז"ל לא ידעתי לכוון דברי תוס' דהכא ע"פ פירש"ב"ם וכו' והי' נראה להגיה וכו' יעו"ש מהרש"א. ובאמת קושי' עצומה ומפורסמת הלא ישראל היו ת"ר אלף. ואיך כתבו תוס' שבכל שנה מתו כ"א אלף. זה אינו מכוון דחשבון זה עולה לסך גדול יותר מן ת"ר אלף. וגם מ"ש ופרוטרוט ט"ו אלף לכאורה אינו אלא דברי נביאות מאן גלי רזי' בבי' מדרשא. והנה נלע"ד ליישב בדרך נכון מאוד ומיושר. דמצאתי בכמה מקומות במדרשים ראיות ברורות שביום שחל ט' באב בשבת לא הי' מתו אנשי מדבר וקצר המצע מלהשתרע להאריך כאן ובאמת אמרו אחר העיון בתוס'. מוכח מדבריהם שמסכימים ג"כ שבאלו השנים שהיו ישראל במדבר אם הי' חל ט' באב בשבת לא היה מת אחד מהן. דז"ל תוס' יום שכלו בו מתי מדבר כדאמרינן כל תשעה באב הי"ו עושי"ן קבריה"ן וכו'. וזהו דוקא בחול כי בשבת אסור לחפור הקבר ואינו דוחה שבת... אמנם לפענ"ד להורות דבר זה שלא מתו בט' באב רק דוקא כשחל בחול ולא כשחל בשבת... וא"כ נקוט כלל זה בידך שלא היו מתים כלל כ"א כשהי' ט' באב חל בחול. והנה בשנה שניי' שלח משה מרגלים ושנה אחת קודם הכניסתן לארץ פסקה הגזירה כמבואר להדיא בתוס' ב"ב קכ"א ע"א ע"ש וא"כ הזמן השנים שמתו דור המדבר הי' ל"ז שנים. ואחר העיון בלבוש הלכות ר"ח ובעברונות מזדמן ע"פ קביעו' סדר השנים תוך ל"ז שנים חל ט' באב בשבת תשעה פעמים... נמצא שלא מתו ישראל רק כ"ח שנים מאותן ל"ז שנים. וישראל היוצאים ממצרים היו ששים ריבוא שלשת אלפים ועפ"ז מדוקדקים מאוד דברי התוס' שמביאי' בשם רשב"ם וה"פ התוס' ופירש"ב"ם וכו' לא היו מתים אלא בט' באב. ובכל תשעה באב היו מתים כ"א אלף ופרוטרוט. כ"ח פעמים כ"א. הוא תקפ"ח אלף ויוצאי מצרים היו תר"ג אלף נמצא הי' הפרוטרוט עולה מכוון ט"ו אלף ודו"ק היטב כי לענ"ד כוונתי בזה לאמיתו של תורה יחזיק נא דעתו הרמה בזה...

45. רבינו גרשום מסכת תענית דף ל עמוד ב

יום שכלו מתי מדבר וקבעו יום טוב לפי שחזר הדיבור למשה.

46. רבינו חננאל מסכת תענית דף ל עמוד ב - לא עמוד א

כיון שהגיע ט"ו באב וראו הלבנה

מלאה אמרו ודאי בטל הקב"ה אותה גזרה לפיכך עשאוהו יו"ט.

47. רבינו בחיי דברים פרשת דברים פרק ב

(טז - יז) ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה וגו' וידבר ה' אלי לאמר. ע"ד הפשט: כאשר נודע לישראל בבירור שתמו כל אנשי המלחמה למות מבן עשרים שנה ומעלה, אז נתיחד אלי הדבור וצוה הקב"ה אותנו שנעבור גבול מואב. ודעת רז"ל (תענית ל ב) שלא נתיחד הדבור עם משה עד שכלו מתי מדבר, כי מעלתו של משה בשביל ישראל היתה, ישראל היו נזופין כל ל"ח שנה והיום שנודע להם זה ט"ו באב היה כשנתמלאה הלבנה, כדאייתא במסכת תענית (שם), והיה היום ההוא גדול אצל ישראל בשמחה גדולה שבו ידעו בבטול הגזרה, גם אצל האיש משה גדול מאד בחזרת הנבואה אליו שבו נתיחד לו הדבור. ומה שלא נתיחד עמו מיד כשכלתה הגזרה בעשירי, לפי שהיה מתאבל משה על הגזרה שבעה ימים מן הט' עד ט"ו, ואין הנבואה שורה מתוך עצבות אלא מתוך שמחה, ומטעם זה לא נתיחד עמו עד ט"ו, ומעתה יהיו הכל שמחים כאחד: משה ובני ישראל. ולכך לא מצינו לשון 'וידבר' מששלח משה מרגלים עד כאן אלא לשון 'ויאמר', לפי שלא התנבא מתוך אספקלריא המאירה. ובכאן גלו לנו חכמי האמת

מעלת לשון "וידבר" על לשון "ויאמר", ומזה אמרו: (בבא בתרא קכא ב) וידבר ה' אלי, אלי היה הדבור, כלומר עכשיו בדבור ולא קודם לכן אלא באמירה...

48. רשב"ם מסכת בבא בתרא דף קכא עמוד ב

לא היה דיבור עם משה - פה אל פה ככתחלה אבל אם הוצרכו לדיבור כגון במעשה דקרח שהיה אחר מעשה המרגלים היה מדבר על ידי מלאך או באורים ותומים אי נמי לא היה מדבר עמו אלא על ידי צורך מעשה הצריך להם.

49. גבורת ארי מסכת תענית דף ל עמוד ב

לא היה דיבור עם משה. פירש רש"י ביחוד וחיבה ואף על גב דמיקמי הכי כתיבי קראי בהו וידבר. ויש מפרשים לא היה פה אל פה אלא בחזיון לילה גימגום. והרשב"ם פירש שם שלא היה דיבור פה אל פה אף אם הוצרכו לדיבור כגון במעשה קרח שהיה אחר כן לא היה אלא על ידי מלאך או באורים ותומים ואני אומר חלילה לומר כן שנבואת משה היה באיזה פעם ע"י מלאך או על ידי אורים ותומים או בחזיון לילה:

50. פירוש המשנה לרמב"ם מסכת תענית פרק ד

[ז]... ובחרו יום חמשה עשר באב לפי שבו פסקה המגפה ממתי מדבר בשנה האחרונה מן הארבעים, לפי שהיה המות מתרבה בהם כל תשעה באב, ובשנה האחרונה פסק, ונשארו מצפים עד חצי החדש ואז בטח לבם והבינו שכבר בא הרצון ונגמר החרון ונסתלק מהם, לכך עשו אותו מאז יום שמחה.

51. מלכים א פרק יב

(כו) ויאמר ירבעם בלבו עתה תשוב הממלכה לבית דוד:

(כז) אם יעלה העם הזה לעשות זבחים בבית יקנוק בירושלם ושב לב העם הזה אל אדניהם אל רחבעם מלך יהודה והרגני ושבו אל רחבעם מלך יהודה:

(כח) וינעץ המלך ויעש שני עגלי זהב ויאמר אליהם רב לכם מעלות ירושלם הנה אליהו ישאל אשך העלוה מארץ מצרים:

(כט) ויעש את האתד בבית אל ואת האתד נמן בן:

52. הושע פרק ה

(א) שמעו זאת הפקנים והקשיבו בית ישראל ובית המלך האזינו כי לכם המשפט כי פח הייתם למצפה ורשת פרושה על תבור:

53. רד"ק הושע פרק ה

(א) כי פח הייתם למצפה ורשת פרושה על תבור - ... ובמדרש רב לכם מעלות ירושלים מה עשה ירבעם הושיב שתי פרדסאות אחת על תבור ואחת על המצפה וזהו שאמר הושע כי פח הייתם למצפה:

54. תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף קב עמוד א

אמר רבי יוחנן: אמר הקדוש ברוך הוא הם העמיקו משלי, אני אמרתי כל שאינו עולה לרגל עובר בעשה, והם אמרו: כל העולה לרגל - ידקר בחרב.

55. רש"י מסכת סנהדרין דף קב עמוד א

העמיקו - והחמירו, שאמרו שכל מי שעולה לרגל ידקר בחרב כדי שילכו וישחטו לפני העגלים.

56. מלכים ב פרק יז

(א) בשנת שתים עשרה לאחז מלך יהודה מלך הושע בן אלה בשמרון על ישראל תשע שנים:

(ב) ויעש הרע בעיני יקנוק רק לא כמלכי ישראל אשר היו לפניו:

(ג) עליו עלה שלמנאסר מלך אשור ויהי לו הושע עבד וישב לו מנחה:

57. רש"י מלכים ב פרק יז

(ב) רק לא כמלכי ישראל - שביטל פרדסאות שישבו מימי ירבעם על הדרכים לשמור שלא יעלו ישראל לרגל וזה בטלן לפי שגלו עגלי הזהב כבר בשתי גליות בגליות ראשונה ויקח את עיון ואת דן הגלה עגל שבדן, ובשניה כשגלו ראובן וגד נטל עגל שבבית אל לקיים מה שנאמר גם אותו לאשור יובל (הושע י' ו) ולפי שבטלו פרדסאות והם נמנעו מלעלות לרגל לפיכך נחתם גזר דינם לגלות בימיו שעד עכשיו תלו הקלקלה במלכיהם ועתה לא היה במי לתלות, וזהו שאמר הושע בן בארי (שם/הושע/ה' ג) כי עתה הזנית אפרים נטמא ישראל עתה נגלית רעתכם:

58. תלמוד בבלי מסכת גיטין דף פח עמוד א

א"ל רב כהנא ורב אסי לרב, כתיב ביה בהושע בן אלה: גויעש הרע בעיני ה' רק לא כמלכי ישראל, וכתוב: דעליו עלה שלמנאסר וגו'! אמר להו: אותן פרדסיאות שהושיב ירבעם על הדרכים כדי שלא יעלו ישראל לרגל בא הושע וביטלן, ואעפ"כ לא עלו ישראל לרגל, אמר הקב"ה: אותן שנים שלא עלו ישראל לרגל ילכו בשבי.

59. רש"י מסכת גיטין דף פח עמוד א

עליו עלה - מפני שלא הרשיע כשאר המלכים בא הפורעניות בימיו בתמיה.
פרדסיאות - שומרים.
אותן שנים שלא עלו - הואיל שאין מוחה בידם והן לא עלו יגלו וילכו בשבי.

60. ספר אבודרהם סדר תפלת התעניות

... וחמשה דברים אירעו את אבותינו בתשעה באב ואלו הן (תענית כו) נגזרה גזירה על אבותינו שלא יכנסו לארץ וחרב בראשונה ובשנייה ונלכדה ביתר שהיתה עיר גדולה לאלהים והיא והמצודה וקצת מקומות שבגליל נשארו מגלות ירושלים כמה זמן אחר החרבן והיו בהם אלפים ורבות מישראל והיה להם מלך גדול וכן כוזיבא שמו איש מצליח וחשבו כל ישראל וגדולי החכמים שהוא מלך המשיח וגברה מלכות רומי עליה ולכדוה ונהרגו כולם והיתה צרה גדולה כמו חרבן בית המקדש...

61. ספר אבודרהם ברכת הלחם זימון ברכת המזון

אמרי' בפרק שלשה שאכלו (מו, א) שברכת הטוב והמטיב ביבנה תקנוה פי' ב"ד של רבן גמליאל הזקן שביבנה תקנוהו על הרוגי ביתר שהיתה עיר גדולה לאלהים והיו בה אלפים ורבות מישראל כמו שאמרנו בסדר תפלות התעניות ואח"כ גברה מלכות רומי עליהם ולכדום ונהרגו כלם ואז נגדעה לגמרי קרן ישראל ונשארה נבלתם מאכל לעוף השמים זמן רב והיתה חרפה גדולה לישראל בדבר עד שישבו רבן גמליאל ובית דינו כמה ימים בתעניות ובזבו אוצרות אבותיו עד שניתנה להם רשות לקברם ואז תקן ברכת הטוב והמטיב על רוב הטובה הזאת. ותקנוה בסעודה לפי שהוא מקום השמחה. ולכן תקנוה ג"כ על שנוי היין ועל שמועות טובות ועל הגשמים. ובירושלמי נתן טעם אחר לשנוי היין לפי שזבלו האויבים שדויתיהם וכרמיהם בדמי ההרוגים וגדרו בהם כרמיהם לפיכך תקנוה על שנוי היין ועל כוס של ברכת המזון דכשנוי יין דמי וזהו הטוב והמטיב הטוב שלא הסריחו כל אותו זמן שנשארו על פני האדמה והמטיב שנתנו לקבורה דהיינו טובה על טובה. ואמרי' בירו' (ברכות פ"ז ה"א) כשנחרב ביתר נגדעה קרן ישראל ואינה עתידה לחזור עד שיבא בן דוד ולכן סמכוה אצל בונה ירושלים...

62. איכה פרק ב

(ג) גַּדַע בְּקָרִי אֵף פֶּל קָרָן יִשְׂרָאֵל הַשֵּׁיב אַחֲרֵי מִינֵנו מִפְּנֵי אוֹיְבֵינוּ וְיִבְעַר בְּיַעֲקֹב כְּאֵשׁ לְהִבָּה אֶקְלָה סְבִיב:

63. תלמוד בבלי מסכת גיטין דף נז עמוד א

גדע בחרי אף כל קרן ישראל - א"ר זירא א"ר אבהו א"ר יוחנן: אלו שמונים [אלף] קרני מלחמה שנכנסו לכרך ביתר בשעה שלכדוה, והרגו בה אנשים ונשים וטף, עד שהלך זמן ונפל לים הגדול; שמא תאמר קרובה היתה, רחוקה היתה מיל. תניא, רבי אליעזר הגדול אומר: שני נחלים יש בבקעת ידים, אחד מושך אילך ואחד מושך אילך, ושיערו חכמים: שני חלקים מים ואחד דם. במתניתא תנא: שבע שנים בצרו עובדי כוכבים את כרמיהן מדמן של ישראל בלא זבל.

64. רש"י מסכת גיטין דף נז עמוד א

קרני מלחמה - ראשי גייסות תוקעי קרן ומתאספים עליהם בני צבאם.
ושמא תאמר קרובה היתה - לים.
בקעת ידים - שם מקום.
ואחד דם - מהרוגי ביתר.

65. תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת תענית פרק ד

הלכה ה

כרם גדול היה לאדריינוס הרשע שמונה עשר מיל על שמונה עשר מיל כמן טיבריא לציפורי והקיפו גדר מהרוגי ביתר מלא קומה ופישוט ידים ולא גזר עליהם שיקברו עד שעמד מלך אחר וגזר עליהם שיקברו. אמר רב חונה משניתנו הרוגי ביתר לקבורה נקבעה הטוב והמטיב הטוב שלא נסרחו והמטיב שניתנו לקבורה.

66. קרבן העדה מסכת תענית פרק ד

הלכה ה

מלא קומה. שהיו עומדים בקומתן א"נ שהיו צבורים מלא קומה:

נקבעה הטוב והמטיב. היא ברכה רביעית שבברכת המזון וקבעוהו בבה"מ לפי שבה"מ טעונה כוס והיה ראוי לברך על היין אחר בונה ירושלים והם היו סביב הכרם לכך קבעו הברכה אחר בונה ירושלים:

67. תוספות מסכת תענית דף לא עמוד א

תיקנו ביבנה הטוב והמטיב - פירוש בברכת המזון ומש"ה תקנו יותר על היין הטוב והמטיב טפי מבשאר דברים לפי שהיו [כמן] גדר בכרם ולא נסרחו.

68. רא"ש מסכת ברכות פרק ז

סימן כב

... הטוב והמטיב ביבנה תקנוה בהרוגי ביתר וקבעוהו בברכת המזון שכולה הודאה ואמר' בירושלמי כשנחרבה ביתר נגדעה קרן ישראל ואין עתידה לחזור עד שיבא בן דוד ולכך סמכוהו אצל בונה ירושלים...

69. שו"ת בנימין זאב סימן שנא

ועל ששאל השואל לפני כ"ת דמאי שנא לגבי הרוגי ביתר תקנו הטוב והמטיב ומקודם זה בעו"ה נהרגו כמה וכמה אלפים ורבבות מירושלם ולא תקנו חז"ל שום ברכה. במדרש מצאתי שאנדרינוס קיסר הרשע נטל הרוגי ביתר ועשה מהם מחיצו' סביב הכרמים לגדר ועמדו ג' שנים והיה גנאי וביזוי חכמה ותורה בזה וכשמת אותו הרשע בטלה אותה גזרה וניתנו אותם ההרוגי' לקבורה ותיקנו ברכת הטוב והמטיב הטוב שלא הסריחו כל אותן ג' שנים והמטיב שנתנו לקבורה ותיקנוהו בברכת המזון כדי שנזכור אותה תמיד...

70. גבורת ארי מסכת תענית דף לא עמוד א

יום שניתנו הרוגי ביתר לקבורה. קשה לי הא דהרוגי ביתר היה לאחר שחרב הבית ושנים וחמשים שנה היה אחר החורבן כדאמר במדרש איכה והא בסמוך תניא בת מלך שואלת מבת כהן גדול ואחר החורבן אין לישראל לא כהן גדול וסגן ולא משוח מלחמה וצריך לומר לר' מתנה דהא דקתני בת מלך שואלת מבת כהן גדול לאו אט"ו דאב קאי דלא נתקן ליום טוב עד אחר כך אלא איום הכפורים לחוד קאי שהיה יום טוב מקודם בעוד שהבית קיים...

71. קרן אורה מסכת תענית דף ל עמוד ב - לא עמוד א

שם גמרא, אמר רשב"ג לא היו ימים טובים לישראל כט"ו באב וכיום הכפורים כו', להבין י"ט אלו נדקדק עוד מה דחשיב הש"ס הני מילי שבשבילן עשו ט"ו באב ליו"ט, וחד מינייהו (להלן ל"א ע"א) יום שניתנו הרוגי ביתר לקבורה, וקצת קשה, דהא זה היה אחר החורבן, ומה טעם הוא זה על יום טוב שהיה קודם החורבן, אבל כוונתם ז"ל להורות לנו כי אלו השני ימים טובים הם נגד ב' הימים אשר אירעו לנו בהם מאורעות לא טובות, הם י"ז בתמוז וט"ב, ומה שנחסר מאתנו באלו ב' הימים מצאנו בב' הימים טובים ט"ו באב וי"ה, וכל הדברים אשר אמרו על ט"ו באב יורו על זה, כאשר יתבאר אי"ה, והוא כי ידוע אשר תכלית הכל ועיקר חפצו יתברך לחונן אותנו בב' מתנות הטובות האלו, הא' הוא נתינת תורתו הקדושה לנו, כי היא חמדה גנוזה, מצאנו חן בעיני המקום ברוך הוא לתתה לנו להאיר כל העולמות על ידי מעשה ידינו, ועל ידי זה יתבער ויתבטל כל רוחות הטומאה מעוה"ז, ונוכל לזכות אל המתנה השניה היא השראת שכינתו הקדושה בתוך ארצינו...

רב מתנא אמר יום שניתנו הרוגי ביתר לקבורה, כי בתשעה באב נלכדה ביתר וניתנו ביד אויב, ובט"ו בו ניתנו לקבורה ובאו אל מקומם אל צרור החיים, ועל כן תיקנו עליהם ברכת הטוב והמטיב סמוך לברכת בונה ירושלים, כי הרעה אירע לשניהם ביום אחד, והטובה באה גם כן ביום אחד, והטוב שלא הסריחו והמטיב שניתנו לקבורה, כי הטובה שלא הסריחו היא טובה לעצמן, והטובה שניתנו לקבורה היא טובה לכל ישראל, כי באו נפשם אל צרור החיים מקור נפשות כל ישראל.

72. משנה מסכת מידות פרק ב

משנה ה

...מזרחית צפונית היא היתה לשכת העצים ששם הכהנים בעלי מומין מתליעין העצים וכל עץ שנמצא בו תולעת פסול מעל גבי המזבח...

73. בית הבחירה (מאירי) מסכת מידות פרק ב

המשנה הרביעית - ...מזרחית צפונית לשכת דיר העצים ששם כהנים בעלי מומים מתליעין בעצים ר"ל שמבקרין בהם אם יש בהם תולעת שכל עץ שנמצא בו תולעת פסול למזבח מפני שהתולעת דבר משוקץ ואין ראוי לישרף על המזבח...

74. רבינו חננאל מסכת תענית דף לא עמוד א

יום שפוסקין בו לכרות עצים למערכה כדתניא ר"א הגדול אומר מט"ו באב תשש כחה של חמה ולא היו כורתים עצים למערכה מפני שאין יבשים וכיון שאין יבשים מתליעין וקרו ליה יום תבר מגל. כלומר מעתה אין אנו צריכין מגל לחתוך בו עצים.

75. תוספות מסכת תענית דף לא עמוד א

יום תבר מגל - פירוש שמונעין מלכרות עצים למערכה פירוש משום שחלש כחה של חמה ומגדלין התולעים באילנות ועצים מתולעים פסולים למערכה כדאמר [במדות] (פ"ב מ"ה) שהכהנים בעלי מומין הם מנקרים העצים ומסירין העצים מתולעים שפסולות למערכה.

76. רמב"ם הלכות איסורי מזבח פרק ו

הלכה ב

וכן עצי המערכה לא יהיו אלא נבחרים ולא יהיה בהם תולעת, וכל עץ שהתליע כשהוא לח פסול למזבח...

77. קרית ספר הלכות איסורי מזבח פרק ו

... ועץ לח מותלע פסול למזבח דאינו יכול ליגרר ממנו מה שהתליע בלח כמו דיבש ומותלע אינו ראוי להבער...

78. תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת תענית פרק ד

הלכה ז

ר' יעקב בר אחא בשם ר' יסא שבו זמן קיצה יפה לעצים שכל עצים שהן נקצצין בו אינן עושין מאכולות כהיא דתנינן תמן כל עץ שנמצא בו תולעת פסול מעל גבי המזבח.

79. קרבן העדה מסכת תענית פרק ד

הלכה ז

שבו זמן. לקצץ עצים למזבח ומשם ואילך תשש כח החמה ואין העצים יבשים לפיכך לא היו כורתין משם ואילך עצים למערכה והיו שמחים לגמרה של מצוה:

אינן עושין מאכולות. מה שאין כן העצים שנקצצין אחר כך:

מאכולות. תולעים:

80. איכה רבה (וילנא) פתיחתות

לג - ... אלא חמשה עשר באב מאי היא ר' יעקב בר אחא בשם רבי אסי אמר שבו זמן קציצה יפה לעצים, שכל עצים שנקצצים בו אין עושין מאכולות, ותני כל עץ שנמצא בו תולעת או מאכולת פסול מעל גבי המזבח...

81. רבינו גרשום מסכת בבא בתרא דף קכא עמוד ב

יום שפסקו מלכרות עצים למערכה. ולפי שעה שהיו עוסקים לכרות עצי המערכה היו מתבטלין בתלמוד תורה אבל אותו יום פסקו ועשאוהו יום טוב שמין ואילך היו עוסקין בתורה:

82. רשב"ם מסכת בבא בתרא דף קכא עמוד ב

מניסן ועד ט"ו באב - היו כורתים עצים לצורך המערכה לכל השנה מכאן ואילך תשש כח החמה ויש בעצים לחלוחית ומעלין עשן וגם יגדל תולעת וכדאמרינן במדרש איכה רבי יעקב בר אחא בשם רבי יוסי אומר שבו כלה זמן קציצה למזבח שכל עץ שנמצא בו תולעת פסול למזבח וכל עץ שהוא נקצץ אינו עושה מאכולת ואותו יום שפסקו היו שמחים לפי שבאותו יום היו משלימין מצוה גדולה כזאת.

83. מהרש"א חידושי אגדות מסכת בבא בתרא דף קכא עמוד ב

כיון שהגיע ט"ו באב - היו כורתין עצי כו'. זכר זמן שפסקו מלכרות ולא זכר עד אימת פסקו ושהתחילו שוב לכרות ואפשר דזמנו דומיא דהכי בט"ו בשבט שזמנו שוה בימי הגשמים כמו ט"ו באב בימות החמה אז מוסיף כח החמה באילנות דמה"ט אמרינן ברפ"ק דר"ה דט"ו בשבט ר"ה לאילנות לב"ה ואמרינן בגמרא שם מאי טעמא הואיל ויצאו רוב גשמי השנה והיפך זה כאן שתשש כח החמה ומתחילין ימי הגשמים ולחלוחית יוסיף בעצים אלא שלא זכר כאן רק זמן הפסיקה שהיו משמחין על שגמרו מצוה גדולה כזאת ולכך קראו ליה יום תבר מגל כלומר שכבר נגמרה המצוה ואין צריכין עוד אף למכשירי המצוה שהוא מגל וק"ל:

84. קדושת לוי דברים לט"ו באב

...ולכאורה כאן בט"ו באב תש כוחה של חמה בעצי המערכה, ולמה הוא יום טוב לישראל, אך שישראל מונין ללבנה והאומות לחמה (סוכה כט, א), ונמצא לישראל הוא יום טוב כשתש כחה של חמה, וזהו 'לא היו ימים טובים לישראל', לישראל דייקא, כי אז תש כוחה של חמה וסימן רע לאומות העולם (עי' סוכה שם), ולישראל יום טוב כמו בקידוש לבנה:

85. איכה פרק א

(ד) דַרְכֵי צִיּוֹן אַבְלוֹת מְבֹלֵי בְּאֵי מוֹעֵד כָּל שְׁעָרֶיהָ שׁוּמְמִין כְּהֶנְיָה נֶאֱנָחִים בְּתוֹלְתֶיהָ נוֹגֹת וְהִיא מֵרָ לָהּ:

86. תרגום איכה פרק א

(ד) ...בתולתהא ספדין על די פסקו למיפק בחמשא עשר יומין באב וביומא דכיפוריא לחנגא בחינוגין...

87. שולחן ערוך אורח חיים הלכות נשיאת כפים ונפילת אפים סימן קלא

סעיף ו

נהגו שלא ליפול על פניהם בט"ו באב...

88. משנה ברורה סימן קלא

(ל) בט"ו באב - דבגמרא איתא שהיה יו"ט גדול בזמן המקדש:

89. שולחן ערוך אורח חיים הלכות תענית סימן תקעג

...הגה: מי שיש לו נשואין בחנוכה אין לו להתענות, אבל אם יש לו נשואין בניסן מתענה ביום חופתו...

90. מגן אברהם סימן תקעג

א בניסן מתענה. - ...אבל באסרו חג וט"ו באב ובט"ו בשבט אינו מתענה כיון שמוזכר בגמ'...

91. תלמוד בבלי מסכת תענית דף לא עמוד א

מכאן ואילך, דמוסיף - יוסיף, ודלא מוסיף - (יאסף) + מסורת הש"ס: יסיף+. (תני רב יוסף): מאי יאסף? אמר רב יוסף: תקבריה אימיה.

92. רש"י מסכת תענית דף לא עמוד א

מכאן ואילך - מחמשה עשר באב ואילך, דמוסיף לילות על הימים לעסוק בתורה - יוסיף חיים על חייו. דלא יוסיף - לעסוק בתורה בלילות. תקבריה אימיה - כלומר: ימות בלא עתו.

93. בית הבחירה (מאירי) מסכת תענית דף לא עמוד א

המשנה התשיעית - ...ויש מעלה אחרת ליום זה שאף הוא יום שנתן לשיעור התלמידים להיות מתחילים ללמוד בלילות ועליו אמרו דלא מוסיף יוסיף:

94. פסקי תשובות אורח חיים סימן תקפא

א. מנהגי חודש אלול

...ויש שכתבו שמט"ו באב יש לאחל ברכת כתיבה וחתימה טובה.

95. פסקי תשובות הערות סימן תקפא

8. שער יששכר (הו"ד לעיל תקנ"א אות ב') ומוסיף רמז 'חמשה עשר באב' גימט' 'כתיבה וחתימה טובה'.

96. דברים פרשת נצבים פרק כט

(ט) אַתֶּם נִצְבִּים הַיּוֹם כְּלִכְּם לִפְנֵי יְקֹנֶן אֱלֹהֵיכֶם רְאִשֵׁיכֶם שְׁבִטֵיכֶם זַקְנֵיכֶם וְשִׁטְרֵיכֶם כָּל אִישׁ יִשְׁרָאֵל:

(י) טַפְסֵכֶם נְשִׁיכֶם וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּקִרְבְּ מִתְּנִיָּה מַחֲטָב עֲצִידָה עַד שְׁאֵב מִימֶיהָ:

(יא) לְעֶבְרָךָ בְּבְרִית יְקֹנֶן אֱלֹהֵיךָ וּבְאֲלֹתָו אֲשֶׁר יְקֹנֶן אֱלֹהֵיךָ כִּרְתַּת עִמָּךְ הַיּוֹם: